

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תש"ע
מספר 871מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרשת האמונה והדרך אליה

לפי רוב מוני המצוות (רמב"ם, רמב"ן, חובת הלבבות), אמונה בה' (שיאמין במציאות ה' ויקבע בנפשו שהאמת כן) היא מצוות עשה. אבל מה היא בדיוק אמונה, ואיך להגיע למצב כזה? על שאלה זו יש כמה תשובות. מעניין שעיקר המקורות למצווה הזאת, המצוטטים מהמקרא, נמצאים בפרשתנו.

1) "אִתָּה הָרְאָתָ לְדַעַת פִּי ה' הוּא הָאֵל-לִהִים אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ... וַיִּדְעַת הַיּוֹם וַהֲשִׁבְתָּ אֶל-לִבְכָּךְ פִּי ה' הוּא הָאֵל-לִהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל-הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד" (ד: לה-לט). המיוחד לפסוקים אלו הוא השימוש בביטוי "ידיעה", כאילו היסוד של היחס בין האדם לאלוקים הוא ה"דעת", כלומר עניין קוגניטיבי-הכרתי. כידוע, מרב סעדיה גאון ואילך החלה לשמש הגישה הרציונאלית לשאלות פילוסופיות ביהדות, ולפיה כל בעל שכל חייב להצדיק אמונותיו על ידי ראיות והוכחות מתוך חקירה עיונית מקיפה, כמו שנאמר: "וידעת היום" – אתה חייב להגיע על ידי חקירה למצב של "ידיעה" (תחושה של ודאות) בשאלה של מציאות ה', ואחר כך "והשבת אל לבבך" – להתבונן בהשלכות של העובדה שה' הוא הכוח הבלעדי בעולם, ואותו לבד ראוי לעבוד.

המטרה של כל הנסים והנפלאות שראינו הייתה להגיע לדרגה של "ידיעה": "אִתָּה הָרְאָתָ לְדַעַת", ולכן מפרש הרמב"ם: "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא אלוקי העולם. ודבר זה מצות עשה" (הלכות יסודי התורה א:א). ואולם ב"ספר המצוות" אומר הרמב"ם: "המצווה הראשונה היא שנאמין שיש שם עילה וסיבה הוא פועל לכל הנמצאים". האם המצווה היא לדעת או להאמין? ואולי "כשהידיעה מורגלת בנפש הרי היא עולה לידי אמונה"¹. לשון אחר: מעשה המצווה לחקור, שהיא עבודה קוגניטיבית, כדי להשיג "ידיעה" ואז להגיע למצב של "אמונה" שזה קיום המצווה המחייבת את האדם בכל לבבו ובכל נפשו. לכן הניסוח של המצווה בספר החינוך (מצווה כה) הוא "תדעו ותאמינו".

2) "אֲנֹכִי ה' אֵל-לִהִיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים" (ה:ו). כמעט כל הראשונים מציינים שהמקור בתורה למצוות האמונה הוא הדיבר הראשון של עשרת הדיברות. מלבד התמיהה שאין בדיבור הזה לשון ציווי כמו בכל מצוות התורה, יש כאן גם קושיה לוגית: איך תיתכן מצווה ממי שעדיין לא קבלתי כמצווה! ואולי הסבר הדברים כן הוא: בסוף הפסוקים שנזכרו לעיל (מפרק ד') כתוב: "אֵין עוֹד מִלְבָּדוֹ", "אין עוד". המשמעות היא לא זו בלבד שאין עוד אלים, אלא חוץ מאלוקים אין בכלל דבר אחר בעולם, כלומר אין מציאות אמיתית בעולם, כמו שאמר הרמב"ם: "ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי, אין דבר אחר יכול

¹ אלימלך בר שאול, מצוה ולב, תל-אביב תשט"ז, עמ' 38.

להימצאות, שעדיין עכשיו אלוקים מחיה את כולם ומקיימם. והאמת היא שלפי הרמב"ם זה כל התוכן של "הידיעה" שנזכרה לעיל, וזה גם מה שהרב יוסף דוב סולובייצ'יק מכנה "התודעה האונטולוגית":

שהיא התורה החדשה שניתנה למשה במאמר "אהיה אשר אהיה" שהיא תודעת האלוקים בעצמה, האדם מתייחד עם האלוקים, הוא יודע את האלוקים וחי אותו לא דרך מופת הגיוני מופשט.²

לכן ההצהרה של ה' בגוף ראשון (מפי הגבורה) "אֲנִי ה' אֶל־לִהְיֶךָ". "אנוכי" מורה (מלשון הוראה) על קיום אישי, שהוא היסוד של הסובייקטיביות בעולם (מפני שאלוקים הוא ה"אנוכי" המקורי, כל אחד מאתנו יכול לדבר במונחים של "אני"), ולכן ההצהרה הזאת עצמה היא כבר מצווה, והיא מחייבת. אם אלוקים הוא "אנוכי" במובן דלמעלה, הרי הוא ממילא "אלוקי".

(3) "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֶל־לִהְיֶנוּ ה' אֶחָד" (ו:ד). המפרשים מראים את הקשר בין הדיבור "אנוכי" ובין הפסוק של "שמע" הנ"ל. "בדיבור 'אנוכי' יהיה הייחוד ובא לבאר המצווה הזו והזכיר אותה אחרי עשרת הדיברות לפי שהוא שורש האמונה" (רמב"ן), משום שהמשמעות של "ה' אחד" היא ייחוד שאין כמותו. הוא נבדל ממין מציאותו, שכל שאר הנמצאים הם רק אפשרי המציאות, אבל הוא יתברך מחויב-המציאות. זה מחזיר אותנו לתודעה האונטולוגית שה' הוא הממציא כל הנמצא. גם אמונה בייחוד ה' היא מצווה, והפירוש של "שמע ישראל" הוא "התבונן והבין" (ספורנו) ש"ה" הנותן ומקיים המציאות של כל דבר הוא "אלוקינו", והוא מחייב אותנו לבדוק ולהבין את ההשלכות של ייחוד ה', ובהן התחייבות לאהבת אלוקים ללא תנאים ולעסוק בתורתו (דברים הכלולים בתוך הפרשה הראשונה של "שמע").³ ה"שמע" הכולל את מצוות האמונה נקרא בפי חז"ל "קבלת עול מלכות שמים", להאיר שמצוות אמונה ביהדות היא לא רק עניין הכרתי גרידא אלא החלטה והתחייבות המשנה את האדם מקצה לקצה – בערכיו ובהתנהגותו, בשכלו וברגשותיו למי שהוא היסוד של עצם מציאותו.

ד"ר שמעון אליעזר הלוי (שוברט) ספירו
המרכז ללימודי יסוד ביהדות

² "וביקשתם משם", גלוי ונסתר, (ירושלים תשל"ט) דף 129, 134.

³ גם על מצות ייחוד השם משתמש הרמב"ם במשנה תורה בלשון "ידיעה" – "וידיעת דבר זה" (א, ז), ואילו בספר המצוות (מצווה ב') הוא כותב: "הוא הציווי שצונו בהאמנת הייחוד והוא שנאמין".